

BİR KARŞILAŞTIRMA DENEMESİ: BATTAL GAZİ VE DİGENES AKRİTES DESTANI

Murat TURAL*

Özet

Destanlar tarihsel gerçekleri tam olarak yansıtmazlar da, onların konusu tarihsel olaylar olduğu için, önemli kaynaklar olarak kabul edilmelidir. Destanlar, milletlerin hayatında önemli olayları konu eden ve milletlerin kültür unsurlarını içinde barındıran edebi eserlerdir. Buradaki iki destanın en önemli özelliği konularının Anadolu topraklarında geçmesidir. Dolayısıyla ikisi de aslında üzerinde yaşadığımız toprakların ürünleridir. Battal Gazi yedinci ve sekizinci yüzyıllarda yaşamış, Bizanslılarla yapılan bir savaşta şehit düşmüştür. Daha sonraları bir Türk kahramanı haline gelmiştir. Digenes destanının gösterdiği gibi buradaki tarihsel arka plan 10. yüzyıl'daki Bizans- Arap barış dönemine işaret etmektedir. Bu yüzyılda Bizans Suriye'ye ulaşmış, imparatorluğun doğu sınırlarını ise Fırat'a kadar genişletmişti.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Bizans, Destan, Battal Gazi, Digenes Akrites.

Abstract

Although epics do not reflect historical facts exactly or properly, they nevertheless should be considered as significant resources of history. Epics are literary works containing cores of important events and cultural elements that are meaningful for nations. The most important feature of the two epics studied here is that the space is Anatolia. Thus they are products of Anatolian culture. Battal Ghazi lived in the seventh and eighth centuries and was killed in a battle with Byzantines. Afterwards he became a Turkish hero. The context of the Digenes epos with a similar content shows that the historical background is the period of Byzantine-Arab peace in the tenth century. Byzantines reached Syria, and the eastern borders of the empire had advanced to the Euphrates in that century.

Keywords: Anatolia, Byzantium, Epic, Battal Ghazi, Digenes Akrites.

* Öğrt. Gör. Murat Tural, Bozok Üniversitesi, murat_turals@hotmail.com.

İslamiyet Arap yarımadasında ortaya çıkmasına rağmen kısa sürede diğer coğrafyalara da yayılmıştır. Aslında bu sadece İslamiyet için geçerli değildir. Diğer semavi dinleri düşündüğümüzde de bu olgu karşımıza çıkmaktadır. Nasıl ki Musevilik Hıristiyanlıktan önce ortaya çıkmış ve geniş kitlelerce kabul görmüş ise, daha sonra Hıristiyanlık'ta erken yüzyıllarda kendine çok fazla taraftar edinmiştir. İslamiyet de aynı şekilde Arap yarımadasında doğmuş ve daha sonra kısa sürede buradan diğer bölgelere de yayılmıştır. Fakat bu üç dini göz önüne aldığımızda, bunların hepsi ortaya çıktıktan sonra birçok zorlukla baş etmek zorunda kalmışlardır.

Hız. Musa firavunlarla mücadele etmiş, Hız. İsa Roma anlayışıyla mücadele etmiş, Hız. Muhammed ise dönemin geleneksel Arap anlayışıyla savaş vermiştir. İşte bu mücadeleler esnasında zaten birçok öykü de ortaya çıkmıştır. İnsanların zihinlerinde de bu mücadele devirleri çok büyük yer etmiştir.

İşte Arap yarımadasından doğan İslam devleti zamanla Suriye, Mezopotamya, Irak, İran, Filistin, coğrafyasına hakim olmuş ve burada ilk önce Sasani devleti ile mücadele ettikten sonra Bizans'la sınır komşusu olmuştur. Emeviler döneminde fazla bir etkileşim olmamasına rağmen Abbasiler zamanından itibaren karşılıklı ilişkiler daha fazla artmıştır. Kurulan dostane münasebetlerin yanında, iki taraf arasında savaşta kaçınılmaz olmuştur.

Bizans'ın doğu eyaletlerini mezhepleri dolayısıyla küçük görmesi ve onları sadece ağır vergileri ödemekle yükümlü insanlar topluluğu olarak algılamasından dolayı bu coğrafyaların İslam'a bakışları çokta hasmane olmamıştır. Bunda baskıcı Roma yöneticilerinin özelliklerinin İslamlar arasında yer bulmayı da şüphesiz etkili olmuştur.

Üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları her ne kadar Selçukluların zaferleriyle İslam toprağı hâline gelse de burada İslam varlığının daha erken zamanlardan beri oluştuğunu söylemeliyiz. Emeviler ve Abbasiler zamanında Bizans toprakları üzerine birçok fetih hareketleri yapılmıştır. İki devlet savaşırken aynı zamanda birbirlerinden çok fazla etkilenmişlerdir. İşte bu etkileşimin yani İslam Bizans ilişkilerinin her iki tarafın edebiyatına da yansması gayet doğaldır.

Bu etkiyi şüphesiz Digenes Akrites destanında görmek mümkündür. Aynı zamanda bu eser Bizans medeniyetinin en seçkin edebi ürünlerinden biridir. Her iki eserde paha biçilmez bilgi kaynakları olarak telakki edilmektedir (Vasiliev 1948: 320).

Aşağıda inceleyeceğimiz Battal Gazi ve Digenes Akrites destanlarında bu etkileşimin nasıl bu iki destana yansıdığını tespit etmeye çalışacağız.¹

¹ Bir Bizans tarihçisi olan Bailly şöyle diyor: *"Tarih bakımından bu kadar değerli olan, bu derece sıcak ve büyüleyici bir ilhamın mahsulü bulunan eserin yaratıcısı Bizans'ın medeniyetidir, imparatorluğun prestijidir, Ortodoksluktur."* Bkz. (Bailly 2006: 210); Digenes Akrites Destanının, Fransa'da Roland ve İspanya'da El Cid kahramanlık destanlarıyla benzerlik gösterdiği

İslam dünyasında ve Bizans'ta da örnekleri görülen destan ve hikayelerde, bunların kulaktan kulağa aktarılmasından dolayı içlerinde tabii olarak abartıların olması doğaldır. Bunlar sözlü edebî metinler oldukları için, onların doğrudan tarihsel gerçeklik bakımından sorgulanması ve çıkarımlarda bulunulması da sakıncalı olabilmektedir. Bu destan ve hikayelerin ortak özelliği din olgusunu ön plana çıkartmaları ve beslendikleri kaynakların tarihi gerçeklikle olan bağlantılarıdır. İki taraf arasında yaşanan din savaşlarının yanında bazen bu ilişkilerin evlilikle sonuçlanacak kadar dostane bir yolda gittiği de görülmüştür.

Arap-Bizans mücadelelerini konu edinen tek destan Battal Gazi Destanı değildir. Zatü'l Himme (Zü'l Himme, Delhemma), Ömer b. Numan Hikayesi, Antere Kıssası (Siretü Antere) gibi eserler iki taraf arasındaki ilişkiler hakkında bizlere bilgiler vermektedir. Zatü'l Himme, Emeviler döneminden Abbasiler dönemindeki Vasık'a kadar, Arap-Bizans mücadelelerini menkıbe şeklinde anlatmaktadır ve 12. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Ömer b. Numan Hikayesi ise, Binbir Gece Masalları'nın bir bölümünü teşkil etmektedir ve içinde İslam Bizans ilişkilerini görmek mümkündür. Antere Kıssası'nda ise, İslamiyetin doğuşuna değinildiği gibi, Bizans'a da yer verilmiştir (Avcı 2003: 229).²

İki destanın karşılaştırılmasına geçmeden önce onların oluşturdukları dönemi tahlil etmek bu iki destanın içeriğini anlamak için daha yararlı olur kanaatindeyim.

Battal Gazi'nin Tarihi ve Menkıbevi Kişiliği

Battal, Emeviler zamanında 8. yy.'da Bizans'a karşı yapılan seferlerde ismi öne çıkmış bir Arap kumandanıdır. O, Türkler arasında Battal Gazi, Seyyid Battal ve Seyyid Battal Gazi gibi isimlerle tanınmaktadır. Kaynaklar onun künyesi için Ebu Yahya, Ebu Hüseyin, Ebu Muhammed, babası için Hüseyin, Ömer veyahut Amr demektedirler (Ocak 1992: 204; Boratav 1944: 344; Canard 1960: 1103; Cahen 1992: 50; Alangu 1983: 202).

İbnü'l Esir ve İbnü'l Kesir'e göre Antakya'lı, Sıbt İbnü'l Cevzi'ye göre ise Dımaşklıdır. Taberi'ye göre Battal, Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan zamanında onun oğlu Mesleme ile birlikte Bizans'a karşı kuşatmalara katılmıştır. Aynı tarihçiler onun ölümünü 740-741 olarak söylemektedirler. Onun, Akroinon³ (Seyitgazi ilçesi) denilen yerde şehit düştüğü bild-

ifade edilmektedir. Bkz. (Diehl 2006: 98; Levchenko 2007: 210); Fuad Köprülü'nün de dediği gibi, aslında bu iki destanda anlatılan hayat şartları iki tarafın birbirleriyle sadece savaştığı yönündeki önyargıları da yıkmaktadır (Köprülü 1994: 79-80).

² Ayrıca bkz (Canard: 1961).

³ Burada Seyyid Battal Gazi adına 13. yüzyılda temelleri atılan külliye 16. yüzyılda günümüzdeki şeklini almıştır. Bkz. (Denknbant 2009: 51); Battal Gazi'nin mezarının Alaeddin Keykubad (1220-1237)'in annesinin gördüğü bir rüya ile keşfedildiği şeklinde bir menkıbe vardır. Bkz. (Hasluck 1929: 707).

irilmektedir (Ocak 1992: 204; Melikof 1960: 1103; Köksal 1984: 37-38; Ramsay 1890: 87; Vasiliev 1943: 302).

Ancak çoğu tarihinin Battal Gazi hakkında söylediklerine bakacak olursak, onun tarihi kişiliği ile menkıbevi kişiliğinin birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bu gayet de doğaldır. Bu tür edebi eserlerin kahramanları göz önüne alındığında, onların gerçekten tarihi kişiliklerini tespit etmek zordur. Bu destan zamanla Türkleştirilmiştir. Hatta bazı kaynaklar onun Türkleşmesi işinin Osmanlılardan daha evvelki devirlerde meydana geldiğini öne sürmektedirler (Alangu 1983: 213-214). Anadolu'da İslam-Bizans mücadelelerinde kahramanlık göstermiş bir şahıs, dolayısıyla halkın nazarında da yüksek bir mevkie sahip olmuştur. Böyle olunca belki de başkaları tarafından gösterilen kahramanlıklar, ona mal edilmiştir. Ancak bu onun yinede halk tarafından ne kadar sahiplenildiğinin en açık göstergesidir.

Digenes Akrites

Digenes Akrites destanının kahramanı Digenes'tir. Onun babası bir Arap emiridir. Aynı zamanda Digenes bir Hıristiyan olmasına rağmen Müslümanlarla savaşmamış, Hıristiyan haydutlarla mücadele etmiştir.⁴ Destanda geçen yerler Bizans ile Müslüman Arap topraklarının kesişme noktaları olan Kapadokya, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'dir. Digenes'in babası bir Arap, annesi ise bir Bizans'lı olduğu için, çift soylu anlamına gelen "Digenes" sıfatını almıştır. "Akrites" ise, uç beyi, uç askeri demektir. Destanda geçen olaylar 9. yüzyıldan Malazgirt savaşına kadar geçen olayları ele almaktadır. Destanın 1084 ile 1146 yılları arasında yazıya geçirildiği bildirilmektedir (Dietrich 2010: 1; Ensslin 1948: 299).⁵

Aşağı yukarı aynı çağın ürünleri olan bu iki destanda, kahramanlarına ait birçok öykü ardı ardına anlatılmaktadır. Gerek Digenes gerekse Battal sadece kendilerine karşı gelen büyük ordularla mücadele etmemişler, aynı zamanda çeşitli vahşi hayvanlara karşıda üstünlük göstermişlerdir. Battal Gazi Destanı incelendiğinde, Battal ve yanındakilerin Hıristiyan ordulara karşı nasıl muzaffer oldukları uzun uzun anlatılmaktadır.

Destanın oluştuğu yerin Anadolu coğrafyası olduğunu düşündüğümüz de, bu mücadelenin varlığı gayet tabiidir. Ancak asıl merak uyandıran nokta, Emeviler zamanındaki bir Arap savaşçının nasıl böyle bir üne kavuştuğu ve Türklerin bu kahramanı sahiplendiğidir. Daha ilginç ise, Hz. Hüseyin'i katleden Emevi hanedanına mensup halife zamanında yaşayan bir kişiyi nasıl

⁴ Bazıları Digenes'i, doğru inanç için (Ortodoks inanç) mücadele verdiğinden dolayı "yeni savaşçı aziz" olarak nitelendirmektedirler. Bkz. (Elizbarashvili 2010: 454); Erken dönem Hıristiyan azizleri daha ziyade kendi inançlarını pagan Roma'ya karşı savunmuşlardı. Onların çoğu da şehit olmuştu. Digenes de savaşlarının çoğunu Hıristiyan haydutlara karşı verdiği için, dolaylı olarak doğru inancın muhafazasına katkıda bulunuyordu.

⁵ Digenes'in anne tarafından Yunanlı fakat Müslüman bir babanın oğlu olması aslında sınır eyaletlerinin karmaşıklığını ortaya koymaktadır (Bailly 2006: 210).

olup da Alevilerin çok fazla sahiplendiğidir.⁶ Yeri geldikçe bu konular üzerinde durulacaktır.

Dietrich, Digenes Akrites destanının milli bir destan olmadığını (Dietrich 2010: 1) söylüyor. Digenes'in babasının sonradan Hıristiyanlığa geçen bir Arap emiri olması ve kahramanın daha ziyade kendi dindaşlarıyla mücadelesinden dolayı araştırmacı böyle bir yargıya varıyor. Aynı şekilde Battal Gazi Destanı da sonradan Türkleştirilmiştir. Yani Battal Gazi Destanı'nın da aslında en azından kahramanının bir Türk olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat Battal Gazi'nin kahramanlık gösterdiği coğrafya Anadolu topraklarıdır ve bu mücadelesini İslamiyet'in yayılması için yapmıştır. Dolayısıyla Battal Gazi Destanı, Anadolu'da bir destan kültürünün ilk halkası olmuştur. Bununla birlikte Danişmendname ve Saltukname'ye kaynaklık ettiği düşünülmektedir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz Zatü'l Himme, Battal Gazi Destanı ve Digenes Akrites Destanı'nda birçok benzerlikler sezmek mümkündür. Fakat bu üç destanında farklı milletler tarafından şekillendirildiğini söylemek lazımdır. Aynı türdeki edebi eserlerin birbirine benzemesi kadar doğal bir şey olamaz, dolayısıyla bu eserleri incelerken onları birbirlerinin bir kopyası gibi algılamaktan vazgeçmeliyiz.

Digenes Akrites Destanı'nı incelediğimizde onun coğrafi mekanının daha ziyade Kapadokya, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de şekillendiğini belirtmiştik. Battal Gazi Destanı'nı incelediğimizde Malatya bölgesi çok dikkat çekicidir. Destanda geçen diğer yerler hakkında ayrıntılı bilgi verilmezken, Malatya hakkında oldukça fazla ayrıntıya yer verilmiştir. Bu bazı araştırmacıların Destanın Malatya'yı iyi tanıyan bir kişi tarafından kaleme alındığı savını ileri sürmelerine sebep olmuştur (Demir-Erdem 2006: 114).⁷

Digenes Akrites ve Battal Gazi Destanlarında Ana Kahramanların Ortaya Çıkışı

Adından da anlaşılacağı üzere Digenes Akrites Destanı'nın ana kahramanı Digenes, Battal Gazi Destanı'nın ana kahramanı ise Battal Gazi'dir. Destanlar içerisinde onların nasıl kahraman oldukları hususu oldukça dikkat çekicidir. Aşağıda inceleneceği üzere Battal'ın doğumu ve sonrasında

⁶ Destanda da Osman'dan sonra halifelik görevini Ali'nin yürüttüğünü, ondan sonra Yezidilerin ayaklanıp Hasan ve Hüseyin'i şehit ettikleri bilgisi geçiyor. 74 yıllık bu ihanet döneminde, Ali hanedanının adının hiç zikredilmediği söyleniyor. Bkz. (Köksal 2007: 15).

⁷ Evliya Çelebi'de Battal Gazi'nin çoğunlukla Malatya yöresinde ki savaşlarından bahseder. Bu da bize sınırlarda Abbasi-Bizans mücadelelerinin Battal Gazi destanına nasıl sirayet ettiğini en açık şekilde göstermektedir. Örneğin bkz (Evliya Çelebi 2001: 11); Alangu'da, 11. yüzyılda bu mücadele sahasına taze bir kuvvet olarak Türklerin çıktığını ve çarpışmaların bundan sonra İslam dünyasının liderliğini eline geçiren Türklerle Bizans arasında gerçekleştiğini ifade ediyor (Alangu 1983: 205).

gelişen olaylar Hz. Muhammed ile ilişkilendirilirken, Digenes'in doğumuna sebep olan olay ise tipik bir kız kaçırma olayıdır.

Bir gün Hz. Peygamber sabah namazından sonra ashabı ile otururken, aralarından Abdulvahab, Resulullah'ın önünde durmuş ve şöyle demişti: *"Ya Resulullah! Çok seferlerde bulundum ve çok değişik bölgeler tanıdım. Fakat gördüğüm yerlerde Rum'dan güzelini görmedim."* Bu sözlerden sonra Abdulvahab oranın kafir olduğunu söylemiş ve bundan sonra Hz. Peygamberin gönlü Rum'a meyletmıştır. Daha sonra Cebrail gelmiş ve müjdeyi vermiştir. Müjde de peygamber efendimizden iki yüz yıl sonra Malatya'da Cafer adlı bir yiğidin doğacağı ve onun sayesinde Rum ülkesinin Müslümanlara nasip olacağı bilgisi verilmektedir (Köksal 2007: 14).

Bundan sonra Hz. Peygamber Hakk Teala'nın buyurmasıyla önemli bir görevi ashabından Abdulvahab'a vermiştir. Hz. Muhammed mübarek ağzından tükürüğü, Cafer'e ulaştırmak üzere Abdulvahab'ın ağzına bırakmıştır. Daha sonra Abdulvahab Hüseyin Gazi oğlu Cafer'e bu emaneti iletmiştir. Rum kayserinin eşinin kardeşi Mihriyayil, Hüseyin Gazi'yi şehit etmiştir. (Köksal 2007: 15-19). Bu olaydan sonra Cafer'in intikam savaşı başlayacak ve zamanla bu mücadele kafirlere karşı yürütülen gaza hareketlerine dönüşecektir. Ünlü bir Bizans pehlivanı olan Ahmer ile mücadelesi ise artık onun Battal Gazi ismiyle anılmasına sebep olacaktır. Mücadelede Cafer Ahmeri yenmiş ve Ahmer Müslüman olmuş Ahmed-i Tarran ismini almış, Ahmed Tarran ise Cafer'e Battal ismini vermiştir (Köksal 2007: 44-45).

Battal Gazi Destanı incelendiğinde bunun gibi birçok olayın yaşandığı görülecektir. Örneğin büyük orduların karşılıklı savaşlarından önce her iki taraftan yiğitler ortaya çıkmaktadır. Bu iki kişinin savaşı kadar, birbirlerine sarf ettikleri sözlerde dikkat çekicidir. İki tarafta kendi dinin üstün olduğunu ve Tanrı'nın yardımıyla yapılacak savaşı kazanacaklarına emindir. Bu düello ortamında adeta pehlivanların çarpışması orduları galeyana getirmek için gerekli ateşi vermektedir. Her iki tarafında savaşma arzusu bu esnada had safhaya çıkmaktadır. Her şeye hazırlıklı olan ordular bu düello-nun bir an önce bitmesini ve esas çarpışma zamanının gelmesini beklemektedir. Sınırların gerginleştiği bu ortamda bazen din değiştirmelerde yaşanmaktadır. Ancak din değiştirmelerin, Müslümanlığa geçişe doğru olduğunu söylemekte fayda vardır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Digenes'in doğumuna ise bir kız kaçırma olayı tesir etmiştir. Digenes Akrites Destanı'nda ismi Emir⁸ diye geçen bir Arap savaşçı vardır. O, herkes tarafından cesareti sonsuz ve tabiri caizse bir bela olarak nitelendiriliyordu. Yanındaki savaşçıları ile birlikte Roma topraklarını istila etmekteydi. Kapadokya'ya geldiğinde komutanın bakire

⁸ Emir'in babası Khrysovergis, annesi Panthia idi. Büyükbabası Ambron, amcası Karois idi. Emir'in babası küçük yaşta ölünce, annesi tarafından büyütülmesi için akrabalarına verilmişti. Akraları da onu Muhammed sevgisi ile büyütmüşlerdi. Bkz (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2009: 37).

kızını esir alarak gitmişti. Evde olmayan komutana ve kızın kardeşlerine bu olayı anneleri anlatmıştı. Suriye'nin tanınmış savaşçılarından olan Emir'in kızı kaçırmayı kardeşlerini bunun intikamını almaya sevk etmişti. Kızın oğlan kardeşleri Emir'in yanına gelmişler, ona mücevherler vereceklerini söylemişler ancak kızın teslimini Emir'e kabul ettirememişlerdi. Ardından kardeşlerin en küçüğü olan Konstantin ile Emir düello etmişlerdir. İşte bu Arap Emir daha sonra Romalılara enişte olmuş ve Hıristiyanlığa girmiştir (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2009: 20-37; Marshall-Mavrogordato: 1948: 245 vd).

Emir, Roma ülkesine gittikten sonra Suriye'deki annesinden bir mektup almıştır. Annesi atalarının soyuna ihanet ettiği için oğluna sitem dolu sözler söylemiştir. Sonra Emir, Suriye'ye gitmiş gelirken de üçlü Tanrıya inandırmayı başardığı annesini de yanında getirmişti. Onlar hep beraber Kapadokya bölgesine gelmişlerdir. Bu arada işte bu Emir ile komutanın kızının soylu, zeki ve eşsiz cesaret sahibi çocuğu da (Digenes Akrites) büyümektedir (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2009: 49 vd).

Gördüğümüz gibi her iki destanda da ana kahramanların doğuşunda dini bir boyut vardır. Battal Gazi'nin soyu Hz. Muhammed'e dayandırılıyordu. Hz. Peygamberin ashabından Abdulvahab, peygamberin mübarek emanetini Battal Gazi'ye ulaştırmıştı. Doğumuyla birlikte üstün özellikleri görülen kahraman, Hıristiyanlara karşı savaşacaktı ve İslam dinini yüceltecekti. Digenes Akrites Destanı'nda da bir Arap emirinin aşkı uğruna nasıl din değiştirdiği gözler önüne seriliyordu. Emir'in annesi akrabalarının inancını ve ülkesini reddeden oğluna, başlangıçta peygamberin kelimasını koruyamadığı için sitemlerde bulunmasına rağmen sonunda o da vaftiz edilmiş ve Hıristiyanlığa girmişti.

Digenes Akrites ve Battal Gazi'nin Evlilikleri

İki destan kahramanının da evliliklerini incelediğimizde içlerinde dini bir öğeyi barındırdıklarına şahit oluruz. Battal Gazi'nin evliliğinde Hz. Muhammed'e tekrardan gönderme yapılır. Battal Gazi bir gün geziye çıktığında bir konakta çok zarif bir kız görerek aşık olur. O kız, Battal'ın amcasının kızıdır. Kız da Battal'ı gördüğünde aşık olmuştur. Daha sonra Malatya Emiri Ömer, Hz. Peygamberi rüyasında görmüştür. Hz. Peygamber ondan, durumdan Battal'ın amcasını haberdar etmesini istemiştir. Battal'ın amcasını da duyunca mutlu olmuş ve Zeynep Banu ile Battal Gazi evlenmiştir (Köksal 2007: 48-49).

Digenes ise tıpkı babası gibi ilk evliliğini kız kaçırmayı gerçekleştirilecektir. Kızın yaşadığı ev, Kızın Malikanesi adıyla bilinmektedir. Yine Digenes'te Battal gibi kızı ilk gördüğünde ona aşık olmuştur. Kız (Eudokia) da ona ilk görüşte aşık olmuştur. Eudokia, bir Bizans komutanının kızıdır. Komutan başlangıçta bu ilişkiye razı olmasa da, daha sonra Tanrı'ya

şükredecek ve Digenes'e altın damadım diyecektir (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı: 2009: 99 vd).

Battal Gazi daha sonra bir evlilik daha gerçekleştirecektir. Kayserin oğlu Şemmas, savaş sırasında Zeynep Banu'yu kaçırmıştır. Battal durumu öğrenince İstanbul'a kadar gitmiştir. Kayser, Zeynep Banu'yu kendi kızı olan Mahpiruz'un yanına vermişti. Mahpiruz kırk gün boyunca Hz. Muhammed'i rüyasında görmüştür. Battal Gazi Zeynep Banu ile birlikte dönerken Mahpiruz'u da almış ve sonra onunla evlenmiştir (Köksal 2007: 56-60).

Bundan başka Digenes, Fırat kıyısında yerleşip sakin bir hayat sürmeye başlamadan önce iki kere evlilik dışı ilişki yaşamıştır. Her ikisinde de kendine hakim olamayıp, sonradan pişmanlık yaşamıştır (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2009: 151 ve 215).

Gördüğümüz gibi her iki destan kahramanının, yakışıklı Digenes'in kendine mukayyet olamayıp sonradan pişmanlık duyduğu iki olay dışında, evlilikleri birbirine benzemektedir. İki kahramanın da evliliklerinde kutlamalar bazen haftalar bazen aylar sürerdi ve yemekler verilir.

Battal Gazi-Halife ve Digenes Akrites-İmparator İlişkisi

Her iki destan incelendiğinde Battal Gazi'nin Bağdat'taki halife ve Digenes Akrites'in de imparator ile ilişkisi dikkat çekicidir. Digenes Akrites Destanında, Battal Gazi Destanında olduğu gibi halifeliğe karşılık gelecek bir kurumun olmadığı ortaya çıkıyor. Ancak sonsuz cesarete sahip, kimsenin güç yettiremediği, erdemin timsali olan bu iki destan kahramanının da kendilerinden manevi olarak üstün gördükleri kişiler vardır. Değindiğimiz gibi burada halife ile imparator birbirine karşılık gelmemektedir. Akrites, imparatorluğun uzak sınırlarının korunmasını üstleniyorken, bunu şüphesiz imparator için yapıyordu. Aynı şekilde Battal'da, Halife devletine karşı aynı tutumu benimsiyordu (Alangu 1983: 209).

Battal Gazi Destanına baktığımızda, Battal'ın Bağdat'taki halifeye karşı büyük saygı beslediği görülmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi Battal son olarak da halifenin kızı ile evlenmiştir. Battal Gazi yaptığı savaşlardan sonra elde edilen ganimetlerden beşte birini Bağdat'taki halifeye göndermektedir. Geriye kalan mallar ise gazilere paylaştırılmaktadır (Köksal 2007: 155).

Battal Gazi Destanında geçen ilginç bir olay da sahte peygamber Babek Olayı'dır. Halife Memun öldükten sonra oğlu Mutasım döneminde, Babek peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Battal diğer olaylarda yaptığı gibi Babek'i de dine davet etmiş ancak olumlu cevap alamayınca onu Bağdat'ta yakarak öldürmüştür (Köksal 2007: 304). Kaynaklara göre Babek İsyanı 816-817 yıllarında başlamıştır. 838 yılında Babek, halifenin huzurunda kol ve bacakları kesilerek idam edilmiştir (Yıldız 2000: 178-184).

Battal Gazi'nin halife ile olan ilişkisinin yanında, onun Hz. Muhammed ile de irtibatı vardır. Zaten destanda Hz. Muhammed önemli bir makamdadır. Hatta destanın başlangıcında Hz. Muhammed'in ismi geçmektedir. Bat-

tal'ın diğeri bir yardımcısı da Hızır'dır. Zor durumlarda Hızır aleyhisselam Battal'ın yanına gelir ona yardım eder.⁹ Hızır gibi İlyas Peygamber de Battal'a zor zamanlarda yardım eder, ancak Hızır, Battal ihtiyaç duyduğunda hemen ortaya çıkarken, İlyas Peygamberi Battal arayıp bulmaktadır (Ocak 2006: 200).

Battal'ın bazen imam Ali hazretlerini düşünde gördüğü de olmuştur. Bazen Hz. Ali, onu düşmanları konusunda uyarmaktadır. Hatta Battal Gazi, Babek ile mücadele ederken şeytan bir ihtiyar kılığında girerek Battal Gazi'ye bazı nasihatler vermiştir. İhtiyar, onlara kesinlikle aman verilmemesi gerektiğini ve onların Hasan ve Hüseyin'in katili olduklarını Battal'a söylüyordu. Bu olayda Battal evlad-ı Ali'yi hatırlamış ve gözyaşı dökmüştür (Köksal 2007: 266 ve 292).

Gördüğümüz gibi Battal, Rum ülkesinde kafirlere karşı savaşlarını yaparken arkasında büyük bir manevi güç hissetmekteydi. Tüm bunların yanında destanda geçen belki de Battal'ın en önemli özelliği dört kutsal kitabı da ezbere bilmesiydi. İncil'i ezbere okur ve herkesi şaşırtırdı. Arkadaşlarından Abdüsselam, Rumlar tarafından esir edilince Battal'da İstanbul'a onu kurtarmaya gelmişti. Kayser ve tüm keşişler Ayasofya'ya toplanmışlardı. Battal minbere çıktığında sanki İsa'nın görüntüsü belirmişti. Kayser ve yanındakiler Battal'ın nasihatlerinden sonra çok fazla gözyaşı dökmüşlerdi (Köksal 2007: 62).

Digenes Akrites Destanına baktığımızda, nasıl ki Battal Gazi Hz. Muhammed'in yardımlarını alıyorsa, Digenes'te İsa'nın yardımlarını alıyordu. İmparator, Digenes'in başarılarını duyduktan sonra ona şükranlarını sunan bir mektup yazdığına, Digenes'te Tanrı'ya güvenen kişi için imkansız olmadığını söylüyordu. İmparator, Digenes'i ziyarete geldiğinde¹⁰ Digenes onun için "*Hoş geldin*" diyor ve ekliyordu: "*gücünü Tanrı'dan alan insan, ve kafirlerin dinsizliği karşısında duran, nasıl oldu da dünyanın efendisi tüm değersizliğime karşın benim ziyaretime geldi?*" (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2007: 141-143).¹¹ Aynı zamanda Digenes İmparatora şu nasihatlerde bulunuyordu:

*"Her şeyin sende kalsın, imparator
Sevgin benim için yeterlidir
Doğru olan almak değil vermektir,
Ordu için hayal bile edilemez harcamalar yapıyorsun.*

⁹ Örneğin bkz (Köksal 2007: 185).

¹⁰ İmparatorların bu şekilde ününü duydukları kişileri ziyaretleri erken dönem Hıristiyanlığında da mevcuttur (Elizbarashvili 2010: 440); İmparatorlar birçok azize ve hermite mektuplar gönderirler, hatta bazen ziyaret ederlerdi. Bu azizlerin üstün özelliklerine erken doğu Hıristiyan toplumunda hayran olmayan kimse hemen hemen yoktur. Bu çeşit bir ilişkinin en iyi örneklerinden birini Aziz Simeon teşkil eder. Örneğin bkz (Tural 2011: vd).

¹¹ Levchenko, Digenes'in dış görünüşte imparatorun saygın bir uyruğu olmasına rağmen, aslında onun saray adamlarını küçümseyen bir Ön Asya aristokrat tipine benzediğini söylüyor. Bkz (Levchenko 2007: 212).

*Senden şunu istiyorum muzaffer majesteleri
Tebaanı sev, güçsüzlere acı,
Ezilenleri kötülerden kurtar,
Bilmeden suç işleyenleri affet,
İftiracılara kulak asma, adil olmayı kabul etme,
Putperestleri ürküt, Ortodokslara güç ver.
Bunlar, imparator, adaletin silahlarıdır
Senin düşmanlarından daha üstün olmanı sağlayacak;
Zira yönetmek ve imparator olmak güçlü olmanın bir
sonucu değil
Yalnızca Tanrı'nın bir armağanıdır ve de Yücelerin
yücesinin sağ elinin.
Oldukça değersiz olan ben senin yüceliğinin
önünde eğiliyorum...
Ta ki ruhum öbür dünyaya göçene dek.”*

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Digenes'in Müslümanlara karşı savaşı destanda söz konusu değildir. O, bir sınır savaşçısıdır ve haydutlarla mücadele etmiştir. Digenes herkes tarafından koruyucu olarak görülmüştür ve herkes onun için Tanrı'ya durmadan şükretmiştir (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı: 2009: 231).

Digenes Akrites-Battal Gazi ve İffet

Daha önce evliliklerinden bahsettiğimiz iki destan kahramanının şimdi de kısaca evlilik dışı ilişkilerine değinelim. Battal Gazi'nin ifade ettiğimiz gibi birden çok evliliği olmuştur. Fakat Battal Gazi'nin evlilik dışı olarak hiçbir şekilde bir ilişki kurmaya taraftar olmadığı destanda görülmektedir. Battal Gazi Destanında Battal ve Digenes Akrites Destanı'nda Digenes, aslında birçok yönden özellikle de cesaret ve kahramanlık yönlerinden birbirlerine benzemektedir. Ancak Battal Gazi Destanında daha ziyade kafirlere karşı savaş göze çarpmaktadır. Hatta Battal Gazi ikili savaşlarda ilk önce karşısındakine dine girmesini söyler, olumlu cevap almazsa onunla savaşırdı. Yani destan kahramanının yaptıkları İslam'ın özellikleri ile uyumaktadır.

Destana göre Amasya'da Taryun isimli bir kafirin kızı Gülendama varmış ve Battal Gazi ile aralarında şu diyalog (Köksal 2007: 121) geçmiştir:

***Güldama**--Ya Battal! Gel benim dinime gir, seni
atamdan dileyip kurtarayım. Beni al, hem de atamın
seraskeri ol.*

***Seyyit**--O mümkün değildir, boşuna konuşma.
(Kız bulunduğu yerden ayağa kalkar ve Seyyit'in yanına
varıp elini boynuna dolar)*

***Seyyit**--Bana değme, beni murdar ettin. Müslüman ol,*

temizlen ondan sonra elin boynuma dola.

Gülendam--Benim dinim, senin dininden iyidir,
niçin kaçıyorsun?

Seyyit--Gerçek din, Muhammed dinidir. Muhammed
dini varken, İsa dinine ne gerek var.

Digenes Akrites Destanında, Akrites evlilik dışı olarak, gençliğine yenilmiş ve zina suçunu işlemiştir. Ancak çok fazla pişman olduğunu bir Kapadokyalıyla konuşurken anlatmıştır (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2009: 151). Bailly, Digenes Akrites Destanının bir macera, entrika, silahşörlük, insanüstü bir kahramanlık romanı olmasının yanında aynı zamanda bir aşk hikayesi olduğunu söylemektedir (Bailly 2006: 210). Osman Turan'a göre de, Battal Gazi Destanında din ve vatan uğruna savaş ön plana çıkarırken, Digenes Akrites Destanında ise para ve kadın birinci derecede rol oynamaktadır (Turan 1973: 56).

Battal Gazi ve Digenes Akrites'in Ölümleri

Tarihe şöyle bir bakıldığında çok büyük işler yaptığı geniş çevreler tarafından kabul edilen bazı insanların ne kadar basit bir şekilde öldükleri ortaya çıkmaktadır. Burada basitten kasıt ölümü küçümsemek değildir. Örneğin bu kahramanların çoğu cenk meydanında ölmemiştir. İşte Battal Gazi'nin ölümü de ilginç bir şekilde gerçekleşmiştir. Battal Gazi, Malatya'yı kuşatan kayserin peşinden giderken bir kale burcunun altında yorgunluktan uykuya dalar. Kayserin kızı aşağıya baktığında onu görmüş ve aşık olmuştur. Kız, karşıdan gelenleri görür ve onların Battal'a zarar vermemesi için, bir taşın üzerine durumu anlatan yazı yazar ve aşağıya atar. Ancak taş Battal'ın göğsüne gelir ve Battal ölür. Kız, aşağıya inip onun öldüğünü görünce, hançeriyle kendisini öldürüp Battal'ın üzerine düşer. Karşıdan gelenler ise Battal Gazi'nin oğulları Ali ve Nezir'dir. Daha sonra bütün İslam memleketlerine onun şehit olduğu bildirilir Köksal 2007: 318).

Digenes Akrites ise bir gün dostlarıyla yıkanmak için banyonun hazır edilmesini istemişti. Ancak doktorların tetanos dediği bir hastalığa yakalandı. Tek üzüntüsü eşinin kendinden sonra yalnız kalacağı idi. Fakat şimdiye kadar hiçbir üzüntü çekmeyen kız, Digenes'in hastalığının üzüntüsünden onun kollarında ölüvermişti. Ardından Digenes'te ölmüştü (Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı 2009: 233-243).¹²

¹² Hıristiyan aziz yaşamöykülerinde de ölüm konusu son derece önem arz etmektedir. Digenes'in ölümünde banyo yapma hadisesi su ile arınmayı yani Hıristiyanlığın en önemli özelliklerinden birini sembolize etmektedir. Ölüm kaçınılmazdır ve bu Tanrı'nın bir tasarrufudur (Elizbarashvili 2010: 458-459; Dennis, 2011: 3).

Sonuç

Battal Gazi sadece bir Arap komutanı olmasına rağmen zamanla Türklerin en önemli kahramanlarından biri haline dönüşmüştür. Onun adına şiirler, romanlar yazılmış, sinema filmleri çekilmiştir. Bunlar Battal Gazi'nin halk tarafından ne kadar özümsemişliğinin en açık göstergeleridir. Battal Gazi Destanı'nda savaş sahneleri oldukça fazla yer tutmaktadır. Aslında bu sadece Battal Gazi Destanı'na özgü değildir. Nasıl ki İslamiyet'ten önceki Türk destanlarında Türklerin örf, adet ve savaşçılık özelliklerine vurgu yapılıyorsa, bu destanda da Türklerin bu cengaverlik özelliği İslami unsurlarla harman olmuştur. Destanın geçtiği coğrafyanın eskiden bir Rum toprağı olması destan kahramanının en büyük gazi sıfatını almasına sebep olmuştur.

Destan içindeki örneklerden anlaşılacağı üzere Battal Gazi dervişçe bir fakir hayatı yaşamaktadır. Buna karşılık Digenes Akrites Destanı'nda ise büyük malikanelerin ihtişamı gözler önüne serilmektedir. Digenes'in Fırat kıyısındaki evinin tasviri yapılırken bu ihtişam göze çarpmaktadır.

Yukarıda her iki destan kahramanının öne çıkan özellikleri üzerinde durulmuştur. Ortak özellikleri ise her ikisinin de Anadolu topraklarının izlerini yansıtmalarıdır. Her iki eseri de İslam-Bizans ilişkilerinin bir sonucu olarak telakki etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- ALANGU Tahir (1983), "Bizans ve Türk Kahramanlık Eposlarının Çıkışı Üzerine", *Türkiye Folkloru El Kitabı*, Adam Yayınları.
- AVCI Casim (2003), *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları.
- BAILLY Auguste (2006), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Haluk Şaman), Nokta Kitap.
- BORATAV Pertev Nail (1944), "Battal", *İA*, C. 2, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- CAHEN Claude (1992), *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediylidiz), Ankara: T.T. K. Yayınları.
- CANARD M. (1960), "Al Battal", *EI* (Eng.), Vol. I, Leiden; E. J. Brill.
- CANARD M. (1961), "Les principaux personnages du roman de chevalerie arabe *Ḍāt al-Himma wa-l-baṭṭāl*", *Arabica*, T. 8, Fasc. 2
- DEMİR Necati-ERDEM Mehmet Dursun (2006). "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı", *Turkish Studies*, Vol. I.
- DENNIS George T. (2011), "Death in Byzantium", *Dumbarton Oaks Papers*, 55.
- DENKNALBANT Ayşe (2009), "Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *İA*, C. 37, İstanbul: T.D.V. Yayınları.

- DIEHL Charles (2006), *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, İstanbul: İlgı Yayınları.
- DIETRICH Richard C.[Hz.] (2010), *Digenes Akrites: Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Digenes Akrites Anadolu'nun Büyük Destanı (2009), (Çev. Barış Baysal), Kalkedon Yayınları.
- ELIZBARASHVILI Eliso (2010), "The Formation of a Hero in Digenes Akrites", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 50.
- ENSSLIN, Wilhelm (1948), "The Emperor and the Imperial Administration", *Byzantium; An Introduction to East Roman Civilization*, Oxford: At the Clarendon Press.
- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ (2001), 4. Kitap, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HASLUCK F. W. (1929). *Christianity and Islam Under the Sultans*, Vol. II, Oxford: At the Clarendon Press.
- KÖKSAL Hasan (2007), *Battal Gazi Destanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKSAL Hasan (1984), *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad (1994), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad (2009), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad (2009), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜÇÜKCAN İlyas (2005), "Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi", *Hacı Bektaş Veli*, 36.
- LEVTCHENKO M. V. (2007), *Bizans Tarihi*, (Çev. Maide Selen), İstanbul: Doruk Yayınları.
- MARSHALL F. H.-MAVROGORDATO John (1948), "Byzantine Literature", *Byzantium; An Introduction to East Roman Civilization*, Oxford: At the Clarendon Press.
- MELIKOF I. (1960), "Al Battal", *EI* (Eng.), Vol. I, Leiden; E. J. Brill.
- OCAK Ahmet Yaşar (1992), "Battal Gazi", *İA.*, C. 5, İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- OCAK Ahmet Yaşar (1992), "Battalname", *İA.*, C. 5, İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- OCAK Ahmet Yaşar (2006), *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- OCAK Ahmet Yaşar (2010), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- RAMSAY W. M. (1890), *The Historical Geography of Asia Minor*, London: John Murray.
- TURAN Osman (2010), *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Murat Tural

TURAN Osman (2010), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TURAN Osman (1973), *Türkler Anadolu'da*, İstanbul: Hareket Yayınları.

VASILIEV A. A. (1943), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Arif Müfid Mansel), Ankara: Maarif Matbaası

VASILIEV A. A. (1948), "Byzantium and Islam", *Byzantium; An Introduction to East Roman Civilization*, Oxford: At the Clarendon Press.

YILDIZ Hakkı Dursun (2000), *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul: Kamer Yayınları.